

SOSYAL DEVLETTE ENGELLİ POLİTİKALARI: TÜRKİYE – AB KARŞILAŞTIRMASI

Policies On The Disabled In The Social State: Turkey – Eu Comparison

Dr. Sema SAĞLIK

Yalova İl Millî Eğitim Müdürlüğü, TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3737-2196>

Cite As: Sağlık, S. (2021). “Sosyal Devlette Engelli Politikaları: Türkiye – AB Karşılaştırması”, International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(50): 2337-2356

ÖZET

Engelli bireyler, toplumda yaşayan en dezavantajlı kesim olarak nitelendirilmekte ve sosyal hayatın tüm alanlarında bariyerlerle karşılaşmaktadırlar. Her birey gibi engelli bireyin de sosyal, kültürel, iktisadi hayata katılması en tabii hakkıdır. Bu durum sosyal devlet anlayışını benimseyen ülkelerin engelli dostu sosyal politikalar üretmelerini sağlaması için en önemli kriterdir. Sosyal politika sahasında yer alan engelli politikaları Avrupa Birliği süreciyle gerçekleşmeye başlamıştır. Sürecin, Türkiye’deki sosyal politika düzenlemelerinin gelişimine sağladığı olumlu katkı açıktır. Bu çalışmada sosyal devlette engelli politikaları, Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde engellilere yönelik yasal düzenlemeler karşılaştırılmaktadır. Çalışmanın amacı, karşılaştırma sonucunda elde edilen bulgular ışığında Türkiye’nin engelli dostu politikalarının ortak noktasını tüm engelli bireylerin insan haklarından eşit düzeyde faydalanması için önerilerde bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Türkiye, Avrupa Birliği, Engelli, Engelli Ayrımcılığı

ABSTRACT

Disabled individuals are described as the most disadvantageous part living in the society and meet barriers in the all branches of social life. Like every individual, participating in social, cultural and agricultural life is the right of every disabled individual, as well. This situation is the most important criteria to enable countries, adopting the social state understanding, to produce disabled-friendly social policy. The disabled politics taking part among the social politics area started to take its shape with the European Union process. The positive contribution of the process to the development of Social Politics regulation in Turkey is clear. In this study, the disabled politics in the Social State, legal regulations in Turkey and European Union are compared. The aim of the study is to make suggestions for all of the disabled individuals to benefit equally from human rights under the light of discoveries attained as a result of the comparison.

Key Words: Social Politics, Turkey, European Union, Disabled, Disabled Discrimination.

1. GİRİŞ

Avrupa’da 18. yüzyılda sosyal yardımlaşma ve dayanışma içerisindeki kurumların işlerliğini yitirmesi, dezavantajlı kesimlerin göz ardı edilerek kaderleriyle baş başa kalmasına sebep olmuştur. 20. yüzyıla gelindiğinde uluslararası sosyal politikaların üretilmeye başlanmasıyla yasal düzenlemeler dezavantajlı kesimin insan haklarından yararlanabilmelerini ve mutlu bireyler olmalarını sağlamak, çağdaş devletlerin anayasal önceliği olmuştur (Abramovitz, 2003: 282).

Temel hak ve özgürlükler alanında en geniş kavram olan insan hakları, her ülkenin kanuni düzenlemeleri ile koruma altına alınmıştır. İnsanların asgari yaşam düzeyine sahip yaşaması ve hak temelinde özgür ve eşit olarak doğdukları, herkesin insan haklarına fırsat eşitliği çerçevesinde sahip olduğu ve herhangi bir temele dayalı ayrımcılık ilkesinin göz ardı edilemeyeceği eşitlik ilkeleri benimsenmiştir.

Eşitlik kavramı, insan hakları temelinin en önemli olgularından ve ayrılmaz parçalarındandır. Tarihsel gelişim süreci içerisinde bakıldığında insan haklarının anlamı neleri içerdiği ve içermediği, her daim sosyal devletin politik mücadelesinin konusu olmuştur. Ekonomik bunalımların ve savaşların yaşandığı dönemler insan haklarının göz ardı edildiği görülmektedir.

Engelli bireyler, çeşitli sebeplerden dolayı tarihin her aşamasında toplumun alt kesimlerinden biri olmuştur. Bu durum çalışma yaşamında engelli bireylerin toplumsal yaşam alanında ayrımcı ve dışlayıcı tutumlarla en çok yüzleştiği ve sorun yaşadığı alanın istihdam olduğuna dikkati çekmektedir. Fakat istihdam edilme bir sorun teşkil ettiği kadar dezavantajlı grupların toplumsal entegrasyonlarında başat unsur olmuştur.

Türkiye engellilik konusuna 1970’lerde muhtaçlık boyutuyla yaklaşmıştır. 1980’lere gelindiğinde bakım ve rehabilitasyon konusunu gözeterek engellilerin sosyal yaşama katılmasını artırıcı hedefler belirleyen engelli dostu sosyal politikalar üretmiştir (Güngör ve Güneş, 2011-2012: 42).

Engellilik, günümüze kadar daha çok tıbbi model açısından irdelenmiştir. Büyük ölçüde bireyin yetersizliğine, yapamayacaklarına ve dış görünümüne dayalı olarak izah edilen tıbbi modeldir. Engelli bireylere yönelik böylesine bir bakış açısı beraberinde birçok sorunu ortaya çıkarmıştır. Bunların başlıcaları; engelli bireylere ayrımcı, damgalayıcı ve dışlayıcı tutumlardır. Engellilik olgusuna karşın gelişen farklı bir düşünsel yapı olan sosyal model; bireyi engelli kılan durumun, onların engelliliklerinden kaynaklanmadığını varsaymaktır. Bireyi engelli kılan ana konunun toplumun “kısıtlayıcı, damgalayıcı, ayrımcı tutumlar” olduğu benimsenmiştir.

Bu bağlamda, toplumdaki bireylerin insan onuruna yaraşır bir yaşam sağlamayı amaçlayan sosyal devletin, engelli ayrımcılığı unsurlarına önem vermesi vazgeçilmez unsurdur. Belirli bir kesimi hedefleyen sosyal politika, günümüzde çok değişik kesimleri de hedef alanına almıştır. Son yıllarda sosyal politika tartışmalarının odağında geniş kesimi ilgilendiren sorunlar, fırsat eşitliği temelinde ele alınmıştır. Böylece engelli kişilerin dahil edildiği dezavantajlı kesimi önemseyen ve dezavantajlı kesimin toplumsal entegrasyonunu sağlamayı amaçlayan sosyal politika anlayışının ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir.

Engelli ayrımcılığı, Türkiye’de engelli bireylerin her alanda karşılaştığı problemlerin genel çerçevesini oluşturmaktadır. Türkiye, bildiğimiz üzere Avrupa Birliği ile uzun zamandır ilişki içerisinde. Diğer aday ülkelerde olduğu gibi Türkiye de Avrupa Birliği hukukunun ayrılmaz bir parçası olan esasları kendi iç hukukuyla uyumlu hale getirmek zorundadır.

Küreselleşme, dünyada sosyal devleti belirleyen bir süreçtir. Bu süreçte engellilik sosyal politikanın en önemli konuları arasındadır. Bu konularla biçimlenen sosyal politikaların belli standartlarda olması ve geçmişe nazaran imkânlar açısından daha sınırlı olması belli olguların konu edilmesini anlamlı kılmaktadır. Konuya Avrupa Birliği ile ilgili süreç çerçevesinde yaklaşıldığında; sosyal politika, süreci belirleyen önemli bir nokta olarak karşımızdadır. Ancak Avrupa Birliği politikalarının bizim toplumsal politikalarımızla arasında farklılıklar bulunmaktadır. Küresel boyutuyla engellileri sosyal politika içine alma düşüncesi, insan haklarının genişletilmesi, toplumsal duyarlılığın artırılması bilimsel anlamda sosyal politikaların genişlemesiyle mümkün olmaktadır. Kavram ve uygulama açısından engellilerle ilgili politikaların ortaya çıkması toplumsal refah, adalet, birlikte yaşama gibi temel hedeflerin ciddiye alınmasına bağlıdır. Buna göre engellilere yönelik politikalar, engellilerin sosyal ve ekonomik sorunlarına kalıcı çözümler sunmaktadır.

Bu makalede Avrupa Birliği ile Türkiye’nin sosyal politikalarında ve yasal düzenlemelerinde engelli kişilere yönelik uygulamaların karşılaştırmalı değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Bu çerçevede ilk olarak; engellilik kavramlarına değinilerek, ayrımcılık ile ilgili olayların sebeplerini anlayabilme ve bu olguyu somutlaştırabilme için engelli ayrımcılığı kavramı ele alınacaktır. İkinci kısımda Engelli haklarının doğuşu ve ilgili uluslararası sözleşmeler, akabinde Avrupa Birliği ve Türkiye’de engelli hakları doğuşu ve gelişimine değinilecektir. Üçüncü kısımda Türkiye ve Avrupa Birliği sosyal politikası kapsamında engellilere yönelik mücadelenin detayları incelenecek ve alınan kararlara yer verilecektir. Son kısımda ise Türkiye engelli politikalarında Türk Hukuk sistemi uygulamaları ve bu konudaki düzenlemeler belirtilerek, ardından Türkiye ve Avrupa Birliği’ndeki Engelli politikalar karşılaştırılarak, bu konuda gelinen son nokta değerlendirilecektir.

2. ENGELLİ KAVRAMI ve ENGELLİ AYIRIMCILIĞI

“Dünya Sağlık Örgütü’ne göre engelli kavramı yeti yitimiyle” tanımlanmaktadır (International Classification of Functioning, Disability and Health, 2001). Yeti yitimi; bireyin vücudunda duyuşal, zihinsel, işlevsel farklılıkların, toplumsal ve yönetsel sonucu yaşamın birçok alanında engellerle karşılaşabilmesi durumunu ifade etmektedir.

Sosyal devlet, engelli bireye asgari yaşam standardı sağlama sorumluluğunda ve bilincinde olan devlettir. Bilinmektedir ki, sosyal devlet “bireylere kişisel hak ve özgürlükleri sağlamanın yanında, kişilerin sosyal refahını iyileştirmeyi onlara insan haysiyetine yaraşır bir yaşam şekli sunmayı, onları sosyal güvenliğe kavuşturmayı kendine görev edinen bir anlayışın ürünü”dür (Giritli, Bilgen ve Akgüner, 1998: 28).

Sosyal devletin bireye sağlamış olduğu anayasal haklar; “çalışma hakkı, barınma hakkı, sağlık hakkı, sosyal güvenlik hakkı” gibi haklar olarak birbirleriyle bağlantılı haklardan oluşmuştur. Bu hakları sağlayan sosyal devlet, engelsiz bir bireyin sağlıklı yaşam sürdürebilmesi için gerekli şartları sağlamak, uluslararası belge ve

sözleşmelerle kanuni düzenlemelerle bunu bir hak olarak kabul etmiştir. Bu çerçevede “Sosyal Kültürel Haklar Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Birliği Temel Şartı” engelli haklarını detaylı biçimde yer veren önemli uluslararası belgelerdir (Bozkurt, 2007: 14).

Ülkemizde ise “1961 ve 1982 Anayasaları” devleti tek elden planlamak, düzenlemek görevini atfetmiş, bireyin yaşamını, beden ve ruh sağlığını sürdürmesini garanti altına almıştır (Algan, 2007:267).

Engellilik ve ayrımcılık sosyal hayatın tüm evrelerinde karşımıza çıkan karmaşık, tarihsel bir olgudur. Eskilere dayanan toplum içerisindeki bu ayrımcı uygulamalar, hayatın içindeki sorunlardan ayrılmaz bir parça olmuştur. Buna binaen engellilik ve ayrımcılık kavramlarının açıklamasının yapılması, bu kavramların daha iyi anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.

2.1. Engelli Kavramı

Doğuştan gelen veya bir hastalık sonucu oluşan bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini kaybeden, yaşamın gerektirdiği kurallara uymakta güçlük çeken kişiler engelli olarak tanımlanmaktadır (Özürlüler Araştırması, 2004: 10).

“Öncesinde *sakat*, *özürlü* gibi kavramlarla ifade edilen kişinin yetilerindeki eksiklik son zamanlara doğru kabul edilen ve kulağa daha hoş gelen *engelli* kavramı” ile ifade edilir (Açikel, 2010: 16). Genelde “*engelli* kavramı kullanılmasına karşın bu kavram üzerinde de henüz tam görüş birliği” sağlanmamıştır (Murat, 2009: 23). Karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahip olması sebebiyle “engelliliği anlamak ve anlamlandırmak kadar engelliliğin kesin bir tanımını yapmak” da zor olmaktadır (Camkurt, 2013: 82). Bilhassa yanlış anlaşılmalara ve bireyin incinmesine sebep olmasından ötürü “sosyal haklarla ilgili alanlarda tıbbi terim olan özürlülük ve sakatlık yerine engellik kavramının kullanılması” daha yerindedir (Şahin, 2005: 220). Sonrasında mevzuatta 2013 yılında yapılan bir düzenleme ile engelli kavramı kullanılmaya başlanmıştır “2013 ve 6462 sayılı Kanun ve Kanun hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi amacıyla Bazı Kanun ve Kanun hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.” (RG: 03.05.2013/28636).

Türkiye’de ve dünyada engellilik kavramı özel farklılıklar barındıran bir nitelik taşımaktadır. Gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde sosyal bir vaka olarak toplumbilimcilerin ilgi sahalarından biridir. Bu anlamda giderek artan bir şekilde, kavramsal düzeyde, toplumbilimcilerin ilgi alanına girmiştir (Özgökçeler, 2006: 213-232). Psikolojik özürlülük-engellilik, fiziksel özürlülük-engellilik, ağır özürlülük-engellilik gibi alanlarda farkındalık oluşturulmadığı gibi bilimsel anlamda da ortak bir kavram geliştirilememiştir (Aysoy, 2004: 85).

“Engellilik, doğuştan veya sonradan herhangi bir sebepten dolayı zihinsel, ruhsal, sosyal yeteneklerin kaybedilmesi sonucunda, sosyal hayata uyum sağlaması ve günlük ihtiyaçların karşılanmasında güçlüklerle karşılaşılması, korunma, bakım, danışmanlık hizmetleri ve mimari yapılarla açık alanlarda fiziki düzenlemelere ihtiyaç duyulmasıdır” (Seyyar, 2007: 218).

En geniş çerçevede engelli, yetersizlikleri sebebiyle sosyal yönünü gerçekleştirmede engellerle karşılaşan kişidir (Seyyar, 2006: 213). Bu kişiler engelleri aşmada uygun ortamın oluşmadığı toplumda, sosyal yaşamda aktif olamamakta, sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirememekte ve bu olumsuzluklar, engelinin kendisini yetersiz hissetmemesine ve özgüven eksikliğine neden olmaktadır (Seyyar, 2003: 126).

“Dünya Sağlık Örgütü”nün 2001 tarihli tanımlamasında “engelliliği, her türlü özür, faaliyetin yoksunluğu veya sosyal yaşama katılımında sosyal dezavantaj” olarak tanımlamaktadır (Bayron, Chockshott & Ramkalawan, 2005: 177). Uluslararası Bozukluklar Yeti Yitimi ve Engellerin Uluslararası Sınıflandırmasına baktığımızda, *özürlülüğü* “yetilerin kısıtlanması veya yetilerden tamamen yoksunluk, *engelliliği* de bozukluk ve özürlülüğten kaynaklanan sosyal dezavantaj” olarak tanımlamaktadır (II. Özürlüler Şurası, 2005: 136)

“Avrupa Birliği Hukuku, Avrupa Birliği Antlaşması” direktif ve ilke kararlarında engelliğin tanımına rastlanmamaktadır. Buna binaen tanımda uluslararası organizasyonların yaptıkları benimsenecektir. Avrupa Birliği için “Dünya Sağlık Örgütü”nün 1980 ve 2001’de yaptığı tanımların kullanıldığını” ifade etmek gerekmektedir (Schmidt, 2006: 189).

Almanya, “Sosyal Kanun’da, engelliliği sosyal bir hak” olarak belirlenmiştir. Bu tanımın Dünya Sağlık Örgütü’nün yaptığı tanıma uygunluğu görülmektedir (Kossens, Maab & Steck, 2003: 13).

“Federal Almanya da Türkiye gibi ağır engelli ayırımına giderek vücut fonksiyonlarında %50’den fazla kaybı olanların ağır engelli” olarak tanımını yapmıştır (Joachim & Jens, 2001: 30).

“İngiltere’de engellilere yönelik politikaların ve hizmetlerin uzun bir süredir devam ettiği görülmektedir” (Vanhala, 2006: 551). İngiliz Hukukuna göre bir kişinin engellilik nedeni önemli olmamaktadır. “Engelli fonksiyon yetersizliği olan birey değil, bir AIDS hastası, lenf kanseri olan bir birey gibi sosyal yaşama uyum sağlayan ve günlük gereksinimlerini karşılayan birey” olarak tanımlanmaktadır (Disability Discrimination Act, 1995: 50).

İtalya’da “5 Şubat 1992’de yürürlüğe giren 104 Sayılı Kanun tarafından ‘Engelli Birey’ tanımlanmasından önce herhangi bir tanımlama” olmadığı görülmektedir. Çıkan kanun ile “engellilerin hakları ve sosyal entegrasyonu, engellilere sağlanacak yardımlar ve engelli ailelerine bir takım kolaylıklar” tanımlanmıştır. 104 Sayılı kanuna göre engelli birey “bedeni veya zihni rahatsızlıkları nedeniyle çalışamayan ve bağımsız bir şekilde sosyal hayatını sürdüremeyen kişi” olarak tanım yapılmıştır (Alest, 2007: 1).

İsveç’te engelliliği ve engelli haklarını tanımlayan özel bir kanun bulunmamaktadır. “Engellilik ve Engelli Hakları Sosyal Hizmet Kanunu ve Engelli Bireylere Hizmet ve Destek Sağlanması Kanunu” ayrı ayrı tanımlanmaktadır. İlk kanunda “engellilik fiziksel, zihinsel veya diğer nedenlerle gerçek yaşamını sürdüremeyen, aktif sosyal yaşam sürdüremeyen kişi” olarak tanımlanmıştır (Social Services Act, 2001: 15-16). İkinci kanunda ise “yaşlanma sürecinin dışında sürekli bir fiziksel veya zihinsel engeli olup, yaşamını idame ettirebilmek için kapsamlı desteğe ve hizmete ihtiyacı olan engelli” olarak tanımlanmıştır (Social Services Act, 2001: 15-16).

Bunların harici Almanya’da engelli birey tanımlanırken engellilik durumunun en az 6 ay sürmesi gerektiği belirtilirken İngiltere’de 12 ay olarak belirlenmiştir. Türkiye, İtalya ve İsveç’te süreyle ilgili bir düzenlemeye yapılmamıştır. “Türkiye’de ve Almanya’da ağır engellilik, vücut fonksiyonlarında %50’den fazla kaybı olanlar olarak tanımlanmışken, İtalya, İsveç ve İngiltere’de ağır engelli” tanımı yapılmamıştır (Çınarlı, 2008: 12).

2.2. Ayrımcılık

Bilinenin aksine engelli kavramı tam olarak bir belirsizliği ifade etmektedir. Bireyin fiziki ve zihni işlevlerindeki bozukluğu; bunların hareketlerinde, tutum ve davranışlarında ortaya çıkardığı eksikliği ve güçlüğü engelli bireyi, toplumdaki engelsiz fertlerden farklı kılmaktadır. Bu farklılığın sebebi engellilerin yaşamış olduğu belirsizlik ve ayrımcılıktır (Subaşıoğlu, 2008: 400).

Günümüz dünyası insanlık olarak akılcılık ve özgürlük açısından uygarlığın bulunduğu düzeye gelmemiştir. Olanaklı devletler ve toplum kendi güçlerini kullanarak başkalarının özgürlüğünü zedelemekte ve insan haklarını yok saymaktadır (Çeçen, 2000: 12). Bu yüzden de, kişilerin hak ve özgürlüklerinden doğrudan yararlanmasını zorlaştıran engellerin kaldırılması gerekmektedir.

Sosyal modelin ortaya çıkardığı olgulardan biri ayrımcılıktır. Ayrımcılık, toplumlarda sıklıkla karşılaşılan bir davranış biçimi ve önyargının davranışsal ifadesidir (Secord, 1964: 612). Tanımda bahsedilen unsurlar günlük yaşamda da aynen korunmakta ve etkisini göstermektedir. Ülkemizde ve dünyada giderek artan islamofobi, kadına karşı şiddet ve engellilik nedeniyle yaşanan sosyal dışlanmalar, kalıplaşmış yaklaşımlar ve nefret suçları, ayrımcılığı çok tehlikeli boyutlara taşımıştır (Ataman, 2007: 2-11).

Türkiye’de ise ayrımcılık 6 Nisan 2016’da “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu” ile yasalaşmıştır (<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6701.html> , Erişim Tarihi: 11.05.2021).

2.2.1. Engelli Ayrımcılığı

Engellilik, ırk, cinsiyet gibi belirli özelliklerden dolayı bireylere farklı boyutlarda davranmak anlamına gelen ayrımcılığın, esasen sosyal dışlanma şeklinde sonuçlanacağı bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda, bireyler kendi farkındalıklarını geliştirebilme ve yeteneklerini tespit etme hürriyeti, yetisi dikkate alınmaksızın sınırlandırılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır (Sheppard, 2001. 911-915). Bunun sonucu olarak da yetenekler ve kapasiteler geliştirilemez; yapılan iş ödülünden mahkûm bırakılır, değersiz görülme ve belki de en önemlisi dışlanmışlık durumu belirir.

“Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 5 No’lu Genel Yorumu” engelli ayrımcılığını şu şekilde ifade etmiştir: “Engelliliğe dayalı ayrımcılık; engele dayanılarak ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tanınmasını, bu haklardan yararlanmayı, engelleme ve zorlaştırma etkisine sahip her türlü farklı, dışlamayı, sınırlamayı veya tercihi içerir şekilde tanımlanabilir” (Gül, 2006: 276-300).

Engelli birey toplumda itibar görmeyen insanlar olarak yaftalanmakta ve buna bağlı olarak da sosyal alanlara girmeye çekinmektedir (Goffman, 1965: 85). Bu açıdan bireyin fiziksel kusuru, onun içinde yaşadığı

toplumun bir parçası olmanın engelleyicisi değil, ancak ona yüklenen anlam ve etiketlenme, bu durumu ortaya çıkarmaktadır.

3. ENGELLİ HAKLARI ve TARİHİ GELİŞİMİ

Engelliliği kavramsallaştırma çabası, engellilikle ilgili ortaya atılan teoriler, engellilikle ilgili yapılmış düzenleme ve engelli hareketleri ancak tarihi süreçte değerlendirdiğimizde bir anlam ifade eder.

3.1. Engelli Hakları

Engellilik haklarını tarihi açıdan değerlendirdiğimizde, “üç farklı model olan bireyci, sosyal ve insan hakları modeli” ön plana çıkmaktadır. Tarihsel sürece baktığımızda, engellilik ilk olarak bireyci şeklinde değerlendirilmekte ve anormallik, bozukluk olarak nitelendirilmiştir. Bireyci yaklaşımlar, engellilik sorunu ilk olarak bireysel zeminde değerlendirilmiş, sonrasında sorunun sebebini bir davranış sınırı ya da psikolojik bir eksiklikte görmüşlerdir (Oliver, 1996: 32).

Engelliliğin sosyal açıdan değerlendirildiği ve bireysel modele tepki olarak ortaya çıkmış olan sosyal modelde engellilik tanımı, bireyin fiziki veya ruhi eksikliği olmamakta ve engelliliği çevreleyen sosyal şartlar yer almaya başlamıştır. Sosyal model yaklaşımına göre, engellilik bireyin yetersiz olduğu durumda ortaya çıkmakta olan bir durum olarak değerlendirilmeyip, engelli bireyin sosyal hayata katılmasını kısıtlayan tüm sosyokültürel, ekonomik ve çevresel engel bakımından değerlendirilmektedir. Oliver’ in (1996: 33) deyişiyle, “Sosyal modele göre engellilik, engelli bireyleri sosyal anlamda sınırlandıran her şeydir”.

Dünyada 1980’li yıllardan günümüze yaşanan küreselleşme ile değişen sosyo-ekonomik politikalar ile beliren farklılık, hem engellilik hem de onun sosyal hak kavramında önemli bir gerilemeye neden olduğu görülmektedir. Sosyal haklarda ortaya çıkan bu gerileme insan hakları yaklaşımıyla doldurulma yoluna gidilmiştir. Geline son durum, engelliliği insan hakları sorunu olarak değerlendirmektedir. Lakin insan hakları perspektifinden bakıldığında birinci kuşak insan haklarını sosyal ve ekonomik hakların üzerinde durulmamaktadır.

3.2. Türkiye’de Engelli Haklarının Gelişimi

1951 yılı Türkiye için engellilere yönelik politikalarda bir kırılma noktası yaşamıştır. 1950’li yıllara gelinceye dek tıbbî bakım olarak devam olarak sürdürülmüş olan faaliyetler çıkarılan bir yasayla daha önce Sağlık Bakanlığı’na bağlı olan özel eğitim hizmetleri Milli eğitim Bakanlığı’na devredilmiştir. Bu devrin asıl sebebi, “konunun sağlık konusu olmasından ziyade, eğitim boyutuyla bağlantılı olması, eğitime daha fazla ağırlık verilmesi gerektiği doğrultusundaki temel politika değişiklikleridir” (Alper, 2010: 41). Türkiye’de 1961 ve 1982 Anayasaları ile engellilerin korunması anayasal bir hak olarak tanınmıştır. Daha sonraki yıllarda kanun, tüzük, yönetmelik, genelge veya yönergelerle düzenlemeler ilgili birimlerce oluşturularak uygulamaya konulmuştur.

Türkiye’de engelli haklarının gelişimine baktığımızda Batı Dünyası’na göre gecikmeli olarak başlamıştır. 1967 yılına kadar engellilerle ilgili belirlenmiş bir sosyal politika olmaması, ülkenin bulunduğu sosyal ortamdaki kaynaklanmış olabilir. Engellilere yönelik gelişmeler 1980’lerden sonra hızla ilerlemiş ve 1981 yılında “Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu” oluşturularak, 1982’de yürürlüğe konulan T.C. Anayasasında da engelli bireylerin hakları güvence altına alınmıştır (Seyyar, 2015: 131).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Sözleşmesi, “2008 Mayıs ayında yürürlüğe girmiş, tüm engelli bireylerin insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit olarak yararlanmalarını özendirecek, koruyacak ve bu bireylerin doğuştan getirdiği onuruna saygı gösterilmesini teşvik edecek hükümler” içermektedir. Bu sözleşmeyle engellilerin korunmasını, kişisel, siyasal ve sosyal haklar olmak üzere üç bölüme ayırır. “Engellinin kanun karşısında eşit olması, gerekli sağlık hizmetleri alarak eğitim görmesi, çalışma haklarına sahip olması ve toplumsal hayata aktif katılması” önceliklidir (Bulut, 2009: 264-265).

Engelli haklarının belirlenmesi ile ilgili taleplerin ortaya çıkması engelliliğe yönelik sosyal politikaların çıkmasına sebep olmuştur. 2005 yılındaki II. Özürlüler Şurası ise yerel yönetimlerin engelli dostu sosyal politikaların temel esasların belirlenmesine de yardımcı olmuştur. 2005 yılında çıkarılan ve Özürlüler Kanunu olarak bilinen 5378 sayılı kanun ile birlikte ancak engellilik toplumsal açıdan çok yönlü olarak ele alınmaya başlanmıştır (Dalbay, 2009: 25).

Özürlüler Kanunu, engellilerle ilgili yılların birikmiş sorunların doğru bir şekilde çözümlenmesine önemli derecede katkı sağlamaya yarayan birçok unsura sahiptir. Bu kanunla engelliler sosyal politika kapsamında

değerlendirilerek paradigma değişimine gitmiştir. Kanuni düzenlemeleriyle genel olarak sosyal model anlayışına dayanan Avrupa Birliği'nin engelliler politikasına benzemektedir. Bu kanunla birlikte Türkiye'de de özürüllüğü engellilik ile eş tutup yetersizliğe indirgeyerek, hukuki, fiziki, mesleki ve sosyo-kültürel engelleri yok eden sosyal model ortaya çıkmıştır. Sosyal model, engellilerin sosyal yaşamın her alanında katılımını sağlamaktadır. Bu yaklaşımla sosyal model, mesleki rehabilitasyon çalışmaları, engelli dostu sosyal politikalar ve istihdam politikalarının bir parçası olarak görülmektedir (Dalbay, 2009: 25-40).

Özürüllük dar anlamada ve sosyal politika uygulamaları dışında ele alındığında çoğu kez engellilik ile eş anlamlı tutulmaktadır. Oysaki "özürüllük, rehabilitasyon merkezlerinin yetersiz kalması sonucunda fiziki, zihni ve ruhi manada işlevsel sınırlılıklar ve beceri bozuklukları kalıcı olan ve ortadan kaldırılması mümkün olmayan sürekli bir durum arz etmektedir (Aysoy, 2004: 52). Özürülüler Kanunu, engellilerle ilgili düzenlemeleri belirleyeceği gibi sivil toplum ve gönüllü kuruluşların çalışmalarını da biçimlendirecektir. Özürülüler Kanunu, engellileri sosyal evreninden kopartmadan sunulacak hizmetlerin öngörüsünde bulunmuştur. Bu yaklaşım Türkiye'de kanundan önce kamu idaresi merkezli bir kurumlaşma yanında sosyal hizmetlerde kamu tekeli söz konusuydu. Daha sonra sorunları ülke sınırlarını aşmış olan yapılanmanın değiştirilmesi adına Özürülüler Kanunu'nda yeterli alt yapı kurulmuştur (Aysoy, 2004: 53).

3.3. Avrupa Birliği Engelli Hakları Gelişimi

Avrupa Birliği'nde engellilik, bireyin sosyal çevresiyle etkileşimi sonucu karşılaştığı ayrımcı ve damgalanma durumu olarak görmektedir. Dolayısıyla bu durumun engellerin kaldırılarak uyumlandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği engelliler politikasının ana konusu ayrımcılıkla mücadeledir. "Amsterdam Antlaşması'nda yer alan 13. maddeye göre Avrupa Konseyi, Komisyon'dan gelen önerilerle Avrupa Parlamentosu'nun görüşünü alarak cinsiyet, ırk, din ya da inanç, engellilik, yaş gibi tercihe bağlı olarak karşı karşıya kalınan ayrımcılıkla savaşım konusunda gerekli önlemleri alır" hükmü yer almaktadır. Bu hükme göre ayrımcılıkla mücadele paketi hazırlanmıştır. Bu pakette, "engellilerin istihdam edilme ve iş hayatında karşılaştıkları ayrımcılığa yönelik direktif yayınlayarak, önleyici tedbirler alınarak eylem planı oluşturulmasını üye ülkelere" önerdiği görülmektedir (Aysoy, 2004: 53).

Ayrımcılıkla mücadele etmedeki amaç "engellilik sebebiyle farklı uygulamalara maruz kalınan durumlarla mücadelede çerçeveyi belirlemek ve üye ülkelerin eşit muamele ilkesini uyumunu sağlamak"tır (Karluk, 2005: 377).

Avrupa'da engelli hakları 19. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamış, öncesinde de engellilerin sosyal haklarına dair bir güvence sağlanmamıştır. Bilhassa ortaçağda fiziksel engelli görünüşü nedeniyle, zihinsel engelli de davranışındaki farklılık sebebiyle yanlış algı oluşturmaktaydı. Akıl ve ruhsal eksikliklere neler sebep olduğu da bilinemediği için engelliler, engizisyon mahkemesinde "cadı" olarak itham edilerek yargıya tutulmuşlardır. "Resmi kayıtlarda, Avrupa'da 18 yy. sonlarına kadar tahmini olarak dokuz milyon insan cadılıktan dolayı ölüm cezasına çarptırıldığı engizisyon mahkemeleri, 18. yüzyıl sonlarında kaldırılmış, Bavyera Kraliyetinde bu mahkemeler 1806 yılına kadar faaliyet göstermişlerdir" (Seyyar, 2008: 103).

Avrupa Birliği oluşturulmasının ardından üye ülkeler için bir ortak politika oluşturulması amaçlanmış, engellilere ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Bunun sebebi, "Avrupa İnsan Hakları" sisteminde "Avrupa Konseyi ile Avrupa Birliği" karşılıklı etkileşimi olmuştur (Çağlar, 2009: 60).

Avrupa Birliği'nde engellilere yönelik yapılan düzenlemeler ile üye ülkelerin ve aday ülkelerin engelliler politikası oluşturulmuştur. Bu yol haritasında ilk etapta, Engelliler İçin Engelsiz Avrupa Tebliği 12 Mayıs 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sonrasında 4 Şubat 2000 tarihinde iş stratejileri konulu tebliğ yayınlanarak, engellilerin istihdam edilebilirliği konusuna yer verilerek kullanıcı dostu araçlar geliştirmesi istenmiştir. "İstihdam Topluluk Girişimleri" kapsamında özel güçlüğü olan bazı engellilere iş bulma ve işini koruma konusunda desteklenmesi söz konusudur. Bu Girişim'in boyutlarından biri olan HORIZON, "serebral palsi ve ruhsal problemi olan engellilerin mesleki eğitiminde ve istihdamında olumlu değişiklikler sağlamayı" amaç edinmiştir. HORIZON kapsamında "Sokrates, Leonardo da Vinci, Sağlık Teşviki, Daphne, Prince, Phare ve Tacis vb. gibi 1700 proje ve programlar vesilesiyle engellilerin ihtiyaçları destek bulmuştur. "Üye ülkelerin işbirliği Avrupa Birliği düzeyindeki bir grup (High Level Group of Senior Officials) aracılığıyla sağlanmaktadır" (www.ozida.gov.tr, Erişim Tarihi: 11.05.2021)

Avrupa Birliği Komisyonu engelsiz hizmetlerin geliştirilmesi sebebiyle, engellilere yönelik istihdam, ulaşılabilirlik, bilgi, kaynaştırma konularında örnek uygulamalar içermektedir. 30. 10. 2003 tarihinde Avrupa Birliği Brüksel'de Özürülülere Yönelik Fırsat Eşitliği: Avrupa Eylem Planı'nı kabul etmiştir. Bu planda üç önemli hedef tespit edilmiştir. İlki; "İstihdamda Eşit Muamele Direktifinin (2000/78/EC) uygulanması,

ikincisi ilgili topluluk politikalarına engellilik boyutunun katılması ve sonucusu da herkes için ulaşılabilirliğin iyileştirilmesi” olmuştur (Çağlar, 2009: 68).

4. ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR

Sosyal politikaların korunmasını öngördüğü engelliler, dezavantajlı kesimler içinde yer almaktadır. Bir ülkenin gelişmişlik seviyesi, sosyal yaklaşımları, hukuk sistemleri, engelli bireylerin korunması ile yakın ilişki içerisinde. Engelli bireylere yardımcı olmak onlara eşit fırsatlar tanımak her bireyin ortak sorumluluğu olup, ahlaki bir boyut da içermektedir (Özgökçeler ve Alper, 2011: 264).

4.1. Türkiye’de Engellilere Yönelik Politikalar

Engelliliğin önlenmesi, eğitimi, istihdamı, rehabilitasyonu, ayrımcılığa uğramaksızın toplumsal hayata katılımı ve diğer konularda sosyal hizmet faaliyetlerini yönetmek ve sosyal politika ve stratejileri uygulamak için Özürlüler İdaresi Başkanlığı 08.06.2011 tarihli “633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü” olarak faaliyetlerini yürütecektir (m. 10).

Özürlüler Kanunu başta olmak üzere tüm mevzuatta 2013 tarihli değişikliklerle *özürlü* ve *sakat* gibi tanımlar *engelli* tabiriyle değiştirildikten sonra (RG: 03.05.2013/28636), “Özürlüler Kanunu” başlığı “Engelliler Hakkında Kanun” adı altında engelli haklarını genişleten bazı yeni düzenlemeler yapılmıştır (Değişiklik: 06.02.1014, RG: 07.07.2005/25868). Bu düzenlemeler şu şekildedir:

- ✓ “Engelli politikalarında daha kapsamlı hedefler belirlenmiştir. “Engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamaktadır (m.1)”.
- ✓ “Ayrımcılık ile ilgili tanım kısmında yeni tanımlar getirilmiştir. Pozitif ayrımcılık ilkesi doğrultusunda yeni tedbirler de öngörülmektedir (Madde 4/A – Ek:6.2.2014-6518/65 Md.)”.
- ✓ “Engelli dostu yeni ilkeler engellilere yönelik politikaların temel esaslarını belirlemektedir. Madde 4’te kanun kapsamında bulunan hizmetlerin yerine getirilmesinde ayrımcılık yapmama ilkesinin yanında bazı ilkeler esas alınmaktadır (Madde 4; Ek:06.02.2014-6518/65 Md.). Ayrımcılık yapılmaması, her türlü istismarın önlenmesi, çocuklara yönelik hizmetlerde çocuğun üstün yararının gözetilmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması, hizmet sunumunda sivil toplum kuruluşlarının katılımının sağlanması bu esaslardan bazılarıdır”.
- ✓ “Engellilerin topluma dâhil olmaları ve toplum içinde yaşamaları amacıyla bireysel destek hizmetleri de dâhil olmak üzere ihtiyaç duydukları toplum temelli destek hizmetlerine erişim sağlanır (Madde 4/B; Ek: 06.02.2016-6518/66 Md.)”.
- ✓ “Eğitim hakkında kanunla, engellilerin eğitim alması engellenemez. Her seviyede eğitim alması için bütünleştirici planlamalara yer verilir. İşitme engellilerin eğitimlerinin sağlanması amacıyla Türk işaret dili sistemi oluşturulur (Madde 15- Değişik: 06.02.2014-6518/73 Md.)”.
- ✓ “Özel eğitime ihtiyacı olan bireyleri ilgi, istek ve gelişim özellikleri, akademik disiplin alanlarındaki yeterlilikleri ile eğitim ihtiyaçları doğrultusunda örgün ve yaygın eğitim kurumlarına Özel eğitim Değerlendirme Kurulu yönlendirir (Madde 16- Değişik: 06.02.2014-6518/74)”.
- ✓ “Engellilere araç alımında ÖTV, KDV, MTV, ithal edilen araç ve gereçlerde Gümrük Vergisi Muafiyeti uygulanır (Özürlüler İçin vergi Rehberi, 2006). Belediyeler, vapur, tramvay, tren dâhil toplu taşıma araçlarını engelliler için ücretsiz veya indirimli olarak sunmak mecburiyetindedir (572 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname; mm. 3-4). Şehirlerarası otobüs işletmelerinde de 2009 tarihli Karayolları Taşıma Yönetmeliği’ne göre normal bilet fiyatları üzerinden %30 indirim yapılmaktadır (Değişik ibare: RG-21.08.2009-27326)”.
- ✓ “Kültür ve sanat hizmetlerinde engellilere yönelik indirimler yapılmaktadır. Devlet tiyatrolarına ücretsiz olarak gidebilmektedir”.
- ✓ “Konutlarda emlak vergisi muafiyetinden yararlanabilmektedir”.
- ✓ “Kredi Yurtlar Kurumu tarafından %40 ve üzeri engellilere harç, öğrenim kredisi, burs ve yurt başvurularında öncelik tanınmaktadır”.
- ✓ “Telekomünikasyon Hizmetlerinde de kampanyalar düzenlenerek indirimler sağlanmaktadır”.

Temel ihtiyaçlarının karşılanması için hizmetler sunmak olan yerel yönetimler, bireyin sorunlarını tespit ederek çözüm üreten kurumlardır. Bilhassa belediyeler halkın temel ihtiyacını gidermeyi kendine görev edinen idari mekanizmalardır. Türkiye’de yaşamakta olan 8,5 milyon engellinin yaklaşık 7 milyonu belediyenin alanlarında yaşadığını göstermektedir (Başaran, 2007: 48). Buradan da anlaşılmaktadır ki, belediye yönetimlerinin engellilerin sosyal sorunlarıyla ilgilenmesi asli görevidir (Seyyar, 2008: 12).

Türkiye’de yerel boyutuyla engellileri de kapsayan demokratik katılıma yönelik bir teşebbüsün, Özürlüler Danışma Kurulu’nun ihdası için ilk kez Sakarya ilinde 1998 yılında bir çalışma başlamış olması, katılımcı demokrasinin yurdun genelinde de yayılması açısından önem teşkil etmiştir (Seyyar, 2015: 190).

4.1.1. Türkiye’de Engelliye Sağlanan Anayasal Haklar

1982 Anayasası’nda eşitlikleri düzenleyen 10. Maddesinde; “herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşittir”.

Anayasanın, “çalışma hakkı ve ödevini düzenlediği 49. maddesinde de çalışma herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır”.

Anayasanın, “çalışma şartları ve dinlenme hakkını düzenlediği 50. Maddesinde de kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunur” ibaresi vardır.

Anayasanın “sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenleri düzenlediği 61. maddesinde de devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Bu sebeple gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur”. Anayasamızın engellilerin haklarını düzenleyici tedbirleri aldığı görülmektedir (m. 61)

“Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği’nin 8. Maddesinde belirlenen hükümlerle engelli dostu politikaların temel alanları somut olarak ifade edilmiştir. Buna göre bu birimler, aşağıdaki görevleri gerçekleştirmekle sorumludur” (Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği, 2006):

- ✓ “Özürlü bireylerle ilgili veri tabanının oluşturulması.
- ✓ Özürlülerin toplum hayatı ile bütünleştirilmesini sağlayıcı ve kolaylaştırıcı çalışmaları yürütmek, sportif sosyal ve kültürel aktiviteler yapmak, teşvik etmek ve yaygınlaştırmak.
- ✓ Üniversiteler, özel kuruluşlar, özürlülere hizmet amacıyla kurulmuş vakıf, dernek ve bunların üst kuruluşları, kamu, kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıyla ortak çalışmalar yaparak özürlülere yönelik toplum temelli rehabilitasyon programlarını uygulamak.
- ✓ Birime başvuran özürlü ve ailelerine psiko-sosyal danışmanlık ve rehberlik hizmetleri vermek, özürlülerle ilgili konularda eğitilmelerini, bilgilendirilmelerini sağlayıcı, konferans, seminer, sempozyum gibi etkinlikler düzenlemek.
- ✓ Özürlülüğü önlemeye yönelik kitap, dergi, broşür gibi basılı, sesli ve görsel yayınları hazırlamak, yayımlamak ve dağıtmak.
- ✓ Özürlü ve aileleri için bilgilendirme, bilinçlendirme hizmetleri vermek, bu hizmetleri verecek personelin teknik bilgi ve beceriye sahip olabilmesi için gerekli eğitimi almasını sağlamak.
- ✓ Özürlüleri nitelikli işgücü haline getirerek, çalışma yaşamına katılmalarını sağlamak üzere mesleki rehabilitasyon ve eğitim programları için başvuran özürlüleri değerlendirerek uygun mesleki rehabilitasyon ve mesleki eğitimleri vermek.
- ✓ Ekonomik durumu yetersiz özürlülere ayni ve nakdi yardım yapmak.
- ✓ İhtiyaç halinde özürlülerin durumlarına uygun araçlarla buldukları mekânlardan hastane, okul ve rehabilitasyon merkezi gibi yerlere ulaşmalarını sağlamak.
- ✓ Bakıma muhtaç özürlülere ve yaşlılara bakım hizmeti sunmak veya bu hizmeti ile ilgili mevzuat gereğince satın almak”

“Belediye Kanunu’nda belediye başkanlarına bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak ve özürllülere yönelik hizmetleri yürütmek üzere özürllüler merkezi açma görevi vermektedir” (Belediye Kanunu, 2005, m. 38)

4.1.2. Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları

Engellilere iş piyasasında yeterli yer ayrılmamasının en asli sebeplerinden biri meslek vasfının ve becerisinin çok düşük seviyede olduğudur. Engelli bireyler meslek seçiminde bazı engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu engeller; bireyin kendi engelinin olmasının yanında eğitim engeline takılı kalması, engelli bireyi mesleğe hazırlama konusunda uygun programların olmaması ve iş vereceklerin önyargılı olmasından kaynaklanmaktadır.

Sosyal devlet olarak toplumsal hedefimiz işsiz engellilerimizi yoksulluktan kurtararak, onların istihdam edilebilirliğine doğrudan ya da dolaysız bir şekilde yardımcı olma amacını taşıyor ise, alternatif aktif istihdam politikaları kapsamında değerlendirebileceğimiz engelli dostu korumalı işyerlerine daha çok önem verilmelidir. Bu bağlamda engellilerin çalışma hayatına girmelerine ve korunmalarına dönük yasal düzenlemelere gidilmiştir.

Ülkemizde engellilerin istihdamında, zorunlu istihdam yöntemi uygulanmaktadır. Kota sisteminin 1475 sayılı İş Kanunu ile çalışmanın mevzuatımıza girdiği görülmektedir. “Engellilerin istihdamı konusunda her ne kadar ayrımcılıkla mücadele ekseninde politikalar oluşturulmaya çalışılsa da engelli istihdamında kullanılan en yaygın yöntem kota yöntemidir” (Uşan, 2004: 218). 1475 sayılı İş Kanunu’na göre “işverenler 50 veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde yüzde iki (%2) oranında sakat kimseyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun bir işte, aynı oranda eski hükümlüyü de mesleklerine uygun bir işte çalıştırmakla yükümlüdürler”. “Çalıştırılacak sakat ve eski hükümlü sayısının tespitinde daimi işçi sayısı esas alınmıştır. 1.1.1999’dan geçerli olmak üzere yapılan düzenlemeyle oran yüzde ikiden yüzde üçe çıkarılmıştır” (Orhan, 2013: 32)

Türkiye’de Avrupa Birliğine uyum süreci çalışmalarının sonucu olarak “22.5.2003 tarihinde 4857 sayılı yeni İş Kanunu” yürürlüğe girmiştir. “Yeni İş Kanunu” engelli istihdamı konusunda yeni düzenlemelere yer vermiştir. 2008 yılında yürürlüğe girmiş olan yeni pakette “engellilerin istihdamına ilişkin olarak 4857 sayılı İş Kanunu’nda yeni düzenlemeler yapılarak, özel sektörde daha önce işçi sayısının %6 oranında özürllü çalıştırma şartı, %3’e indirilmiştir”. “İşverenler, 50 veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektörde, %3engelli, kamu iş yerlerinde ise %4 engelli ve %2 eski hükümlü işçiyi, meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştıracaklardır” (Orhan, 2013: 33).

Türkiye’de 50’den fazla çalışanı olan ve dolayısıyla engelli çalıştırmakla yükümlü kamu ve özel sektöre ait işyeri sayısı yıllara göre şu şekildedir (İŞ-KUR, <http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/istatistikler.aspx> , Erişim Tarihi: 01.05.2021): 2011: Kamu-1.004, Özel-15.118

2012: Kamu-979, Özel-16.980

2013: Kamu-890, Özel-17.596

2014: Kamu-774, Özel-18.577

4.1.3. Türkiye’de Engellilere Yönelik Eğitim Politikaları

Eğitim, engelli bireyler de olmak üzere toplumdaki tüm bireyler için sosyal bütünleşmenin ve özgür yaşama geçişin sağlanabilmesinde ana etmenlerden biridir. Engellilerin eğitim haklarından yararlanmaları için devlet yasal anlamda gerekli tedbirleri almıştır. 1961 yılında çıkarılmış olan “İlköğretim ve Eğitim Kanununun 12. Maddesinde, Mecburi ilköğretim çağında buldukları halde zihnen, bedenen, ruhen ve sosyal bakımdan özürllü olan çocukların özel eğitim ve öğrenim görmeleri sağlanır” ibaresi bulunmaktadır (Özürllüler Kanunu ve İlgili Mevzuat, 2008: 74).

“1983 tarihli ve 2916 sayılı ‘Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu’ özel eğitimle ilgili ilk yasadır ve özel eğitimin ayrılmaz bir parçası olduğunu, her özel eğitime muhtaç çocuğun, engel türü ne olursa olsun özel eğitim hizmetlerinde yararlandırılacağı hükmünü koyarak kurum ve bireylerin sorumluluklarını ve eğitim ilkelerini belirlemiştir” (Özürllülere Sunulan Hizmetlerin Etkinleştirilmesi Çalışma Grubu Raporu, 2015: 35).

Engellilerle ilgili eğitimin geçmişi yıllar öncesine dayanmaktadır. Şube Müdürlüğü’ne bağlı olarak yürütülmekte olan hizmetler, “1980 yılında Daire Başkanlığına dönüştürülerek, 1992 yılında da özel eğitim ve rehberliğin ilgi alanına giren sorunların baş göstermesiyle hizmeti daha etkin ve yaygın olarak

yürütebilmek için Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü” kurulmuştur (Özürlülere Sunulan Hizmetlerin Etkinleştirilmesi Çalışma Grubu Raporu, 2015: 35)

1973 yılında çıkarılan “Milli Eğitim Temel Kanunu”nda 4. Maddesinde; Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz” ibaresi bulunmaktadır. Fırsat eşitliği ile ilgili düzenlenen “8. maddede ise; maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımlar yapılır. Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır”. Hukuki olarak engellilerin eğitim hakları güvence altına alınsa da, engellilerin eğitim istatistiklerine pek yansımadağı görülmektedir. Bilhassa eğitim seviyesi ve mesleki bilgi düzeyinin düşüklüğü engelli istihdamında büyük problemlere neden olmaktadır.

Bu nedenle engellilerin eğitiminde sosyal politika üreticiler; eğitime ihtiyacı olan tüm engelli bireylere ulaşarak; bütün engellilerin sahip olduğı yeterliğini artıracak eğitimi almalarını sağlamalı, engellileri eğitimin bütün kademesinde yer alabilmesi için önlemler alınmalı ve verilen eğitimin kalitesinin artırılması olmalıdır.

4.1.4. Türkiye’de Engellilere Yönelik Sosyal Güvenlik ve Bakım Güvence Sistemi Politikaları

Sosyal güvenlik, sosyal risklerle karşı karşıya gelmemek için, herkese gelir güvenliği sağlamayı amaç edinen önlemler sistemidir. Sosyal devletler, gelirleri her ne olursa olsun, insanlara belirli sosyal riskler karşısında sosyoekonomik güvence sağlama görevine sahip sosyal güvenlik kurumları oluşturur. Bu sayede sosyal güvenlik kurumları ve politikaları sayesinde engelliler de dâhil olmak üzere her vatandaş, herhangi bir sosyal risk yüzünden geliri azalmış olsa dahi, başkalarının yardımına gerek kalmadan geçimini sağlayabilecek asgari standartlara kavuşacaktır. Bununla birlikte engelli dostu istihdam politikaları ile birlikte geniş kapsamlı sosyal güvenlik sistemleri oluşturulamadağı için, dünyanın her yerinde engellilerin toplumdaki en yoksul kesimini oluşturmaktadır (Öztürk, 2009: 25).

Günümüzde çoğu gelişmiş ülkelerde engelli dostu istihdam politikaları yetersiz olduğı için engellilere yönelik aktarılan kaynakların, işsizlikle mücadelede harcanan kaynaklardan çok daha fazla olduğı görülmektedir (Orhan, 2009: 77). Bunun bir sebebi de engellilerin 18 yaşını doldurmasından dolayı çalışabilir durumda olmamasına bağlı olarak sosyal yardımlara ihtiyaç duymasıdır.

Ülkemizde Bakım Hizmetleri ile ilgili ilk Şura 2007’de; bakım hizmet türleri, eğitici ve bakım personelinin eğitimi, bakım ve rehabilite edici destek teknolojileri, bakım güvence sistemi ve finansmanı olarak araştırma alanlarını belirleyici dört komisyon oluşturulmuştur. 2014 yılında Engelliler Hakkında Kanun’da engellilerin bakımı ile ilgili değışikliğe gidilmiştir. Bu değışiklikle sosyal bakım hizmetlerinin yanında manevi bakım hizmetlerinin de uygulanması ve tamamlayıcı bir unsur olarak bakıma muhtaç engellilerin inanç dünyalarına uygun manevi bakım konseptleri de girilecektir (Seyyar, 2015: 424).

Ülkemizdeki engellilere yönelik bakım hizmetlerindeki sosyal politikaların başında bakıma muhtaç engellilere evde bakım sağlanması gelmektedir. 2828 sayılı Özürlüler kanununa maddeler eklenerek, bakım güvencesi oluşturulmaya başlanmıştır (Seyyar, 2015: 425). “Sosyal güvenlik kurumlarına bağlı olmayan, bakıma muhtaç engellilerden ailesini kaybetmiş olanlar ile ailesi ekonomik veya sosyal yoksunluk içerisinde bulunanlara bakım hizmetini resmi veya sosyal yoksunluk içerisinde bulunanlara bakım hizmetini resmi veya özel bakım kurumlarında ya da ikametlerinde verilmesi sağlanır” ifadesi ile ilk kez evde ve kurumda ücretsiz bakım hizmetlerinden yararlanabilecekleri yapıya kavuşmuştur.

Türkiye’de bakıma muhtaçlık sosyal risk olarak görülmediğı ve buna binaen sosyal güvenlik mevzuatında yer almadığı için engelli kişiler yıllarca ihmal edilmiştir. Sosyal bakım güvence sistemleri alanındaki politika alanındaki eksiklik 2005 tarihli 5378 sayılı Özürlüler Kanunu ile bakım hizmetlerinin kamusal bakım ödeneği ile ücretlendirilmesi hakkı sağlanmıştır.

“2006 tarih ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu”ndaki değışiklikle sosyal güvencesi olmayan bakıcı sigortası olan anneler, yaşlılık sigortası açısından prim ödeme gün sayısını arttıran ve emeklilik yaşı indiriminden yararlanabileceklerdir. Bu şekilde erken emeklilik hakkı, bakıcı annelere verilmiştir. Bakıma muhtaç engelli çocuğı olan annelere erken emeklilik hakkının sağlanması pozitif ayrımcılığın evde ve aile ortamında sürekli olarak bakım hizmetlerinde bulunan annelerin lehine geliştiğinin bir göstergesidir (Göktaş, 2015: 212).

Kurumsal bakım hizmeti, 2015 tarih ve 29253 sayılı “Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Bakımı Sağlayan Engelli ve Yaşlı Bireylere Harçlık Ödenmesine İlişkin Yönetmelik” hükmünce Sosyal Hizmet

Kuruluşlarında bakımı sağlanan engelli ve yaşlı kimselere harçlık ödenecektir. Bakıma muhtaç engellilerden ekonomik yetersizliği en düşük olanının sosyal bakım güvence sistemine alınmış olması; bakıma muhtaçlık ile yoksulluk riskinin birlikte ele alındığı göstermektedir. Halkın tüm kesimlerine yönelik çözüm, Türkiye şartlarında sağlanması mümkün gözükmemektedir. Nakdi desteğin sosyal yardımlaşma kurumlarında gerçekleşmesi halinde, bakım hizmetlerinin kapsamı kamusal sosyal yükü arttıracaktır. Bu durumda sosyal bakımda bir kısıtlamaya gidilerek yeni kaynaklar bulma çabası ortaya çıkacaktır (Kocaoğlu, 2003: 30).

Türkiye’de bakıma muhtaç engellilere yönelik eğitim programı “2006 tarihli ‘Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik’ esaslarına uygun olarak ‘Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın çalışmalarıyla oluşturulmuştur.

4.2. Avrupa Birliği’nde Engellilere Yönelik Politikalar

Avrupa Birliği’nde 16-64 yaş arasında toplam nüfusun %16’sı demek olan 44,6 milyon engellinin bulunması, engellilik konusunun önemini daha da arttırmaktadır (Kolat, 2010: 86).

4.2.1. Ayrımcılıkla Mücadele ve Fırsat Eşitliği

Avrupa Birliği farklı kültürlerle ve dinlere sahip birçok insanı bir arada barış içinde yaşatabilme çabasının bir projesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok sayıda ülkenin, farklı farklı kültürlerinin olduğunu düşünürsek, yer aldığı toplumun en önemli meselesi ayrımcılıktır. Avrupa Birliği’nin temellerinden olan Avrupa Birliği vatandaşı ve ortak bakış açısı oluşturma çabası bu ayrımcılık meselesinin bir amacıdır. Bu amacın temellerinden biri de engelli bireylerin topluma sorun yaşamaksızın dâhil edilmesi ve kendi yeterliliklerini sağlaması için gerekli ortamın sunulmasıdır.

Avrupa Birliği’nin engellilikle ilgili politikaları Birleşmiş Milletlerin kabul ettiği “Fırsat Eşitliği Konusunda Özürlüler İçin Standart Kurallar Ülke Kararı’na dayandırılmakla birlikte, bu kararında engelli bireylerin sosyal yaşama katılımında toplumun engelli bireye karşı kabul eder tutumunun önemli olduğu” belirtilmektedir. Belirtilen kaidelerin izlenmesi için Avrupa Birliği Komisyonu “Özürlüler İçin Fırsat Eşitliği” başlıklı bir tebliğ yayımlanmıştır. “1997 yılında Avrupa İstihdam Stratejisi kabul edildikten bugüne değin yıllık olarak hazırlanan Konsey yönergelerinde engellilikle alakalı konulara yer verilmektedir” (Özürlüler İçin Engelsiz Avrupa Tebliği, 2000).

Bu çerçevede engelliler politikasının ana hedefi ayrımcılıkla mücadelenin üzerine kurulmuştur. Amsterdam Antlaşması’nda yer alan bir madde “engellilere yönelik ayrımcılıkla mücadeleye esas teşkil etmektedir. Bu maddeye binaen Avrupa Konseyi 1999 yılında ayrımcılıkla mücadele paket programı hazırlayarak; engellilerin karşılaştığı ayrımcılığa yönelik Avrupa Birliği genelinde bir direktif yayımlanmış, önleyici tedbirler alınması yönünde eylem planı hazırlanmasını” önerisinde bulunulmuştur (Özürlüler İçin Engelsiz Avrupa Tebliği, 2000).

Avrupa Birliği çatısı altında engelli bireylere yönelik tüm uğraşların talebinde fırsat eşitliğinin sağlanması gayesi bulunmaktadır. Bu amaçla engelli bireyleri de kapsayan sosyal içerme politika ve hukuku uygulamalarını hak temelli yaklaşıma dayandırmıştır. Bu bağlamda “İstihdamda ve Meslekte Eşit Muamele Direktifi” (2000/78/EC) engelli bireylere yönelik son derece önemli bir referans ve dayanak noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu direktif neticesinde ülkeler ulusal yasalarında engellilerle ilgili sorumluluklarını yasalaştırmışlardır. Engelliliği yasalarında temelleştirmişlerdir. Bu engellilerle ilgili koruma önlemlerini yasalarına koymuşlar, fakat bazı anlaşmazlıklar yaşanmıştır (Bell, 2008: 1-15)

Avrupa Topluluğu Adalet Divanı’nda direktifte tam bir engelli tanımı olmadığı, ulusal mevzuatlara gönderme yapmadığı belirtilmiştir. Bu sebeple divan ifadesinin devamında engelliliği tanımlamıştır (Gül, 2006: 276-300). Direktifte engelli bireylere yönelik tedbirler, engelli bireylere tüm bireylerle eşit davranmaktan ziyade, eşit fırsatların sağlanması temeline dayanmaktadır (Karçkay, 2008: 7-8).

2008’de yürürlüğe giren “Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi” engellilik sorununu insan hakları ekseninde değerlendiren, uluslararası düzeyde taraf devletleri bağlayıcı nitelik taşıyan üst düzey bir metindir (Kolat, 2010: 172). Bu nedenle Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi Avrupa Birliği çerçevesinde tamamen yeni bir yasal statü belirleyecektir. Bu metin sözleşme belgelerinde geçen bir metin değil, bütünüyle uyulması için kullanılacak bir sözleşme olacaktır (Karçkay, 2008: 25-28).

4.2.2. Engelli İstihdam Politikaları

Avrupa Birliği'nin engelli işgücüne dayanan istihdam politikası şu üç ana temel üzerine kurulmuştur (Dünya Engellilik Raporu, 2011: 4-5):

1. “Komisyon ve üye ülkeler arasında işbirliği.
2. Engellilerin katılımının tam anlamıyla sağlanması.
3. Engellilikle ilgili konuların politika yapım sürecinde tüm ana plan ve programlara dâhil edilmesi”.

Diğer taraftan engellerin ortadan kaldırılması üzerine yoğunlaşan stratejide engellilere yönelik erişilebilirlik, eşitlik, istihdam, eğitim ve öğretim, sosyal koruma ve sağlık konularında iyileştirme ve geliştirmelerin yapılması, mali destek sağlanması ve durumların izlenmesi amaçlı istatistik toplamaya destek olunması hedeflenmektedir (www.turged.org.tr, Erişim Tarihi: 01.05.2021).

Avrupa Birliği'nde engellilik açısından toplum içinde bir sosyal farkındalık oluşturulmaya çalışılmaktadır. İlk defa 2003 yılının “Avrupa Engelliler Yılı” olarak kabul edilmesi, engellilerin sorunlarına dikkat çeken ve kurumların bu konuyla yakından ilgilenmesi hususunda bir fırsat yaratması açısından önemli olmuştur (http://statik.iskur.gov.tr, Erişim Tarihi: 01.05.2021).

Engelli işgücünün piyasaya katılımını desteklemeye yönelik Avrupa Birliği'nde zorunlu kota sistemi, ayrımcılığı yasaklayan uygulamalar ve iş koruma hakları gibi kanuni mekanizmalar da mevcuttur. Bu anlamda Avrupa Birliği'nde engelli işgücünün hem emek piyasasına kazandırılmasına hem de korumalı istihdamına yönelik programlar şunlardır: Kota Sistemi, Korumalı İstihdam ve İstihdam Teşvikleridir (http://ec.europa/, Erişim Tarihi: 01.05.2021).

Avrupa Birliği'ne üye olan devletlerin çoğunda kota sistemi bulunmaktadır, fakat kota hedeflerine ulaşamadığı görülmektedir. Bunun nedeni de işyerleri, genelde kota uygulamasına katılmak yerine ceza ödemeyi tercih etmektedir (Devlet Personel Başkanlığı, 2015: 9).

Avrupa Birliği ülkelerinde ortalama olarak her altı vatandaşın biri engelli konumdadır. Dolayısıyla nüfusun 80 milyonu engelli bireylerden oluşmaktadır (http://ec.europa.eu/; Erişim Tarihi: 30.04.2021). İşsizlik ve sosyal dışlanmaya daha fazla maruz kalmış olan engellilerin istihdamı Avrupa Birliği ülkelerinde de bir sorundur. Bu sorunu ortaya çıkaran önyargı ve ayrımcılık gibi tutum ve davranışlar rol oynamaktadır (http://employdisable.eu/ ; Erişim Tarihi: 30.04.2021).

Avrupa Birliği'nde yaşayan engelli insanlar istihdamda karşılaştıkları engeller nedeniyle diğer insanlara nazaran yoksulluk riski ve ulaşım, eğitim, sağlık, konut, teknoloji gibi hizmetlere erişimde ile daha fazla sorunla karşı karşıya kalmaktadır (http://ec.europa.eu/ ; Erişim: 01.05.2021).

4.2.3. Engelli Eğitim Politikaları

Avrupa Birliği'nin engelli politikalarındaki fırsat eşitliği eğitim alanına da yansdığı görülmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde özel ihtiyaçlı bireylere yönelik çalışmalar bilhassa 1980'lerin sonlarında yoğunlaştığı görülmektedir.

1988 yılında onaylanmış olan “HELIOS I ve HELIOS II” programı Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan 30 milyondan fazla özel gereksinimi olan bireyin ihtiyaçlarına cevap vermek, toplumla bütünleşmesini sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu program, özel gereksinimli bireylere yardım edebilmede üye devletlere ve STK'lara yardım etmede etkili olmuştur. Program, Avrupa Birliği, üye ülkeler, STK'lar, sosyal ortaklar ile işbirliğini de içinde barındıran geniş bir strateji benimsemiştir (Vural ve Yücesoy: 143).

4.2.4. Engelli Erişilebilirliği

Avrupa Birliği ülkeleri engellilerin erişilebilirlikleri ile ilgili Engelsiz Avrupa Tebliği'ni yayımlayarak, bağımsız hareketin sosyoekonomik hayata katılmanın ön şartı olduğunu vurgulamışlardır. Bu tebliğde Engellilerin ekonomik ve sosyal hayata katılmada engel olacak, teknolojinin fonksiyonel sınırlılığını azaltacak konulara önem verilmiştir (Özürlüler İçin Engelsiz Avrupa Tebliği, http://www.ozida.gov.tr/mevzuat/pdf/1.pdf, Erişim: 10.05.2021).

5. TÜRKİYE ve AVRUPA BİRLİĞİ ENGELLİ POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Avrupa Birliği ülkelerinde engellilik konusunda herhangi bir homojen yapıya rastlanmamaktadır. Her ne kadar İngiltere, Almanya, Hollanda ve gibi ülkelerde kurumsallığın açık olması, bu ülkelerde de engellilik

konusunda bir bütün uygulamalardan söz edilememektedir. Engellilik ile ilgili konularda sosyal politika çerçevesinde kurumsal işleyişi tekrar düzenleme uğraşısı İtalya, İspanya gibi ülkelerde gözlenmektedir. Avrupa Birliği politikalarında engellilikle ilgili değişiklikler sosyal modelin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal modele göre engelliler toplumdaki dezavantajlı kesim olarak nitelendirilmektedir. Sosyal yaşamın her alanında karşılına engel çıkmaktadır. Bu engeller de bireyleri, fiziksel eksikliği olan engellerden daha fazla engellemektedir (Özürülüler İçin Engelsiz Avrupa Tebliği, 2000).

5.1. Türkiye ve Avrupa Birliği İstihdam Politikaları Karşılaştırılması

Sosyal devlet olmanın bir gereği olarak engelli istihdamı, Avrupa Birliği ülkelerinin üzerinde durduğu en önemli konulardan biridir. Eşit fırsatlarla engellilerin çalıştırılması, ekonomik yönden bağımsız bir hayat yaşaması, her bireyin olduğu gibi engelli bireyin de hakkıdır (Seyyar, 2001: 25).

İstihdam politikaları, bütün sosyal devletlerin vatandaşlarına sağladığı hizmetleri kapsamaktadır. Engelli istihdamında ülkelerin ana politikası, aktif istihdam politikalarını uygulamaktır. Fakat genel istihdam içerisinde engellilerin istihdam oranı düşüktür. Bunun sebebi, devletin işverenlerin engellilerin mesleki yetersizliği, insanların engelliler hakkında olumsuz yargılarda bulunmasıdır. Anlaşılmaktadır ki, engelli istihdamı bütün ülkeler için çözüm isteyen bir sosyal sorundur. Ülkede engelli olmayanların istihdamlarında güçlükler yaşanırken, engellilerin istihdamında sorun yaşanması çok tabiidir (Baybora, 2006: 265).

Engelli istihdamı ile ilgili literatür incelendiğinde 6 farklı model karşımıza çıkmaktadır: “Kota Sistemi, Korunmalı İşyerleri, Kişisel Çalışma Yöntemi, İşverenlerin Zorunluluk Olmadan Engelli İstihdamı, Evde Çalışma, Kooperatif Çalışma Yöntemi” en yaygın uygulanan yöntemlerdir.

Kota sistemi engelli çalıştırma yükümlülüğü tarih itibarıyla de öncelikli olarak kullanılan modeldir (Uşan, Mesleki Eğitim ve İstihdam, 2003: 6). Kota sistemi ilk kez “1919’da Almanya’da, 1920’de Avusturya’da, 1921’de İtalya ve Polonya’da, 1923’de Fransa’da” uygulanmaya konmuştur (Seyyar, 2000: 90).

Avrupa Birliği üyesi olan İngiltere’de kota sisteminden vazgeçilmiştir. 1990’larda birlik üyesi olmayan ABD ve Kanada gibi ülkelerde de temel yaklaşımlarını ayrımcılık ölçütü içine almışlardır. Böylece engellilik nedeniyle ayrımcılık yapılması engellenmiştir (Keskin, 2009: 1).

Finlandiya’da 71 adet sosyal işletme bulunmakta, 400 kişilik istihdamın %50’si engellidir. İşletmenin sosyal işletme olarak kabulü için %30 oranında engelli istihdam edilmesi gerekmektedir (Engelliler ve İstihdam, 2009: 67)

ABD engelli korumasıyla ilgili en iyi düzenlemeye sahip ülkedir. Bu ülkede bile Amerika Özürülüler Kanunu ile 15 ya da daha fazla çalışanı olan işverenin, işçi çalıştırma zorunluluğu bulunmaktadır (Hasırcıoğlu, 2006: 16).

Avrupa Birliği üyesi ülkelerinde engellilerin erişilebilirlik hakları konusunda iki farklı yaklaşım olduğu görülmektedir. Buna göre, İngiltere’de merkezi bir uygulama İspanya’da ise bölgesel uygulamalar mevcuttur (Kanca ve Ertaş, 2014: 13-16).

Engellilere yönelik kanunlarımız Avrupa Birliği ülkelerine uygun olarak düzenlenmiş, hatta daha kapsamlı düzenlemelere de rastlanmaktadır. Ancak engelli istihdamında artış gözlenmemesinin nedeni, işverenlere/işletmelere kanuni bir zorlama getirilmesinden öteye gidememiştir.

5.2. Türkiye ve Avrupa Birliği Eğitim Politikaları Karşılaştırılması

Türkiye’deki engellilerin yaşadıkları en büyük problemler eğitim alanında karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda engellilere sağlanacak özel eğitim hizmetleri, engellilerin sosyal ve ekonomik hayata uyumunu kolaylaştıracak ortamı sağlamaktadır. İngiltere’de engellilerin özel eğitimi konusunda ayrımcılıkla mücadele ön planda tutulmaktadır. Özel eğitim değil de, kaynaştırma eğitimi uygulanmasıyla engelliler diğer çocuklarla kaynaştırılmaktadır. Tek tip değerlendirme ve eğitim yaklaşımının, tüm engelli çocuklar için uygun olamayacağı görüşü nedeniyle beş aşamalı bir özel eğitim değerlendirme ve öğretim sistemi oluşturulmuştur. İlk üç aşamada, informel değerlendirme ve kaynaştırma; dördüncü ve beşinci aşamalarda formel değerlendirme eğitimi içermektedir (Eripek, 1998: 9).

Almanya’da da çocuklar kaynaştırılmalı eğitime tabi tutularak eğitimlerine devam ettiği görülmektedir. Almanya’nın, “Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’ne yasal olarak bağlayıcı olduğundan kapsayıcı bir eğitim sisteminin kurulmasını” hedeflemiştir. Bu hedefle, Almanya bireyselliği ve

heterojenliği geliştirmesi gerekliliğiyle karşı karşıyadır (Federal Ministry of Education and Research, 2014: 4)

Türkiye’de diğer Avrupa Birliği üyesi ülkelere göre özel eğitim verilecek daha az sayıda engelliye ulaşılmıştır. Bunun sebebi özel eğitim kurumlarında yapılan hizmetin ücretlerinin yüksek olmasıdır.

Avrupa Birliği’ne üye ülkelerde özel eğitime ihtiyacı olan bireylere sağlanan eğitim hizmetleri ülkeler arasında değişim göstermektedir. Örneğin “kaynaştırma uygulamasında İngiltere, İspanya, İtalya, Fransa, Portekiz gibi ülkelerde özel gereksinimli çocuklar kaynaştırma uygulamalarından yararlanırken; Almanya, Finlandiya ve Hollanda gibi ülkelerde bireyler gereksinimlerine uygun okullarda eğitim hizmetinden faydalanmaktadır. Hemen hemen bütün üye ülkelerde özel eğitim hizmetleri erken çocukluk döneminde başlamaktadır. İngiltere, Danimarka, Avusturya’da ise bireyler doğdukları andan itibaren özel eğitim açısından sürekli değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Avusturya’da riskli çocukları belirlemek için, bir çocuk okula resmi kayıt yaşından aylar önce kayıt yaptıracağı okulun öğretmenleri tarafından değerlendirmeye ve izlenmeye alındığı” görülmektedir (Özürülere Sunulan Hizmetlerin Etkinleştirilmesi Çalışma Grubu Raporu, 2015: 77).

Avrupa Birliği’ne üye ülkelerde özel gereksinimli öğrencilere hizmet veren öğretmenler sınıf öğretmenliği eğitimi almış, özel eğitim ile ilgili kurslara devam etmiş öğretmenlerden oluşmaktadır. Bazı ülkelerde özel eğitim öğretmenin aldığı eğitimler farklılık göstermektedir. Örneğin Avusturya’da sınıf öğretmenliği öğrenimi görmüş bireyler lisansüstü eğitim ile Yunanistan’da öğretmenlik diploması aldıktan sonra gördükleri iki yıllık eğitim sonunda özel eğitim öğretmeni olabilmektedir. Finlandiya’da yedi ayrı alanda özel eğitim öğretmeni yetiştirilirken, İngiltere’de sadece görme ve işitme yetersizliği olan bireylere özel eğitim öğretmeni yetiştirilmektedir (Özürülere Sunulan Hizmetlerin Etkinleştirilmesi Çalışma Grubu Raporu, 2015: 78-79).

“Türkiye ile Avrupa Birliği’nin ortaklaşa finanse ettiği 16 Mart 2011 tarihinde çalışmalarına başlayan, ‘Özel Eğitimin Geliştirilmesi Projesi’ ile Türkiye’nin özel eğitim vizyonuna yeni bir bakış açısı getirme amacındadır” (Ozegep, 2014).

6. TÜRKİYE’NİN ENGELLİLİK POLİTİKASININ AVRUPA BİRLİĞİ’NE UYUM SÜRECİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Engelliler için insan hakları söylemleri küreselleşmenin sonucu olduğunu göstermektedir. Küreselleşmenin getirdiği bu değişim sonucu, “sosyal politika” boyutunda engelliliğin maliyetinin azaltılması ihtiyacından, “yönetim” boyutunda ise hayata katılım eğilimlerini güçlendirmiş olması gerçeği nedeniyle engelliliğe yönelik yeni söylemler belirlenmiştir. Küreselleşmenin ışığındaki değişimler engellilikte de yeni söylem ve politikaların hayata geçirilmesini zorlaştıran değişimler yaratmıştır (Patır, 2012: 38).

Sosyal politikalar arasında yer alan ayrımcılık/engellilik uzun zamandır beklenen düzenlemeler Avrupa Birliği süreciyle gerçekleşmeye başlamıştır. İş Kanunu yenilenmiş, engelli ayrımcılığı engellilik politikalarının temelini oluşturması sağlanmıştır. Bu sürecin, Türkiye’deki engelli dostu sosyal politikaların gelişimine katkı sağladığı aşikârdır. Toplumsal taleplerin de bu gelişmeyi destekler mahiyette olması, gelişmenin bir göstergesidir.

Avrupa Birliği tarafından engellilikle ilgili alınan kararlar, Türkiye’nin özellikle çalışma hayatında engelli ayrımcılığını ortadan kaldırmak için alınması gereken tedbirler açısından yeterince yönlendirici olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda rapor siyasi, ekonomik ve üyelik görevlerini yerine getirebilmesi bakımından aday ülkenin aldığı mesafenin değerlendirildiği bir belge olup, ilişkilerin gelecekte alacağı şekil açısından önem arz etmektedir (Yıldız, 2003: 28). Hedeflerin ve kararların gerçekleşmesi sayesinde engelli bireylerin topluma uyumu sağlanması çok daha kolaylaşacaktır. Türkiye’ye bu aşamada İsviçre, İngiltere, İrlanda gibi pek çok ülke örnek olarak bulunmaktadır ve Avrupa Birliği uyumu sürecinde gerçekleştirilecek proje ve programlarla bilgi ve tecrübe alışverişinin yapılması mümkündür. Bu çerçevede Türkiye’de ilgili bütün kurum ve kuruluşların Avrupa Birliği modelinde ve bütün dezavantajlı kesimin dâhil olduğu eşitlik kurumlarının oluşturulması için çaba sarf etmesi gerekmektedir.

Engelli bireylerin eğitimi ve istihdamında, fırsat eşitliğini elde etmesinde uyumlaştırma tedbirlerinin oynadığı rol son derece önemlidir. Bu durum Avrupa Birliği’nde engelli bireylerin fırsat eşitliğinin sağlanmasında ve istihdamında yardımcı olmaktadır.

Araştırmalar, Avrupa Birliği hukukunun etkisinin kaybolmadığına işaret etmekte ve bunun ulusal uygulamaları değiştirdiği şeklinde yorumlanmıştır. Ancak pek çok ülkede hala yerel farklılık ve boşluklar

vardır. Bu durum eşitlik kurumlarının yapısını dikkate alarak iç hukuka uygulanması için kasıtlı serbest bırakılan bir düşüncenin ürünüdür (Kolat, 2010: 174). Engellilik ve ayrımcılıkla ilgili direktiflere uyulduğunun ve Avrupa'ya mal edildiğinin gerçek sonucu, sosyo-politik bağlamda geniş ve köklü değişimlere sebep olduğunda belirginleşecektir (Bell, 2008: 174).

İstihdamda ve Meslekte Eşit Muamele Direktifi ulusal, toplumsal ve siyasal yapıyla uyuşma durumu, bu direktifin ne kadarının uygulandığının tespitinde rol oynayan temel etmenlerden biridir. Direktifleri onaylayan hükümetlerden kimisinin hiçbir şey yapmaması, fakat Fransa, İsveç, İngiltere gibi eski Avrupa Birliği üyelerinin daha fazla çalışması iç politikanın bir sonucudur. Danimarka, Polonya gibi bazı ülkelerde ise 2000'li yıllardan sonra iktidarda olan hükümetler art niyetli olarak engellilik ile ilgili konuların gündeme gelmesine karşı çıkmaktadır (Kolat, 2010: 175).

Avrupa Birliği üyelik sürecinin dışında yer alan Birleşmiş Milletler “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme” Türkiye tarafından 03.12.2008 tarihinde onaylanmıştır. Engelli bireylerin hak ve özgürlüklerinden eşit şekilde yararlanması için engelleri kaldırması ve haklardan yararlanmayı kolaylaştırması açısından bağlayıcı nitelikteki ilk uluslararası belgedir (İlter, 2008: 967).

Taraf devletlere Sözleşme ile getirilen görevler şöyledir: “Ayrımcılıkla ilgili mevzuatın kaldırılıp, engelliliği gözetilen pozitif tedbirlerin yeni mevzuata taşınması, engellilikle ilgili bilinç artırıcı tedbirlere yer verilmesi, engelli örgütlerine danışma ve karar mekanizmalarına katılımın sağlanması, engelli kişilere hizmet sunan her personelin eğitilmesi, engelli kişilerin sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak her devletin kaynakları ölçüsünde azami tedbirler alması ve uluslararası işbirliği çerçevesi içerisinde bu haklardan yararlanmasının sağlanması için uluslararası hukuka göre derhal uygulanabilen yükümlülüklerin yerine getirilmesi” gerekmektedir (İlter, 2008: 975).

Türkiye'nin sözleşmeye taraf olması, Avrupa Birliği uyum süreciyle birlikte değerlendirildiğinde, uluslararası hukuktan kaynaklanan engelli ayrımcılığının stratejisinin tam anlamıyla gerçekleştirilmesi yükümlülüğünü daha da artırmış ve belirginleştirmiştir.

Kâğıt üzerinde her ne kadar uzlaşmış görüne de, yasaların ve kurumların ulusal sistemde edinecekleri yer çoğunlukla, bu yasaların uygulanabilirliğine ve amaca uygun olup olmadığına bağlıdır. Bu bağlamda olumlu sonuçların çıktıkları, üye devletlerde daha net bir şekilde gözlemlenecektir.

7. SONUÇ ve ÖNERİLER

Engellilik, dünyada gittikçe artan bir biçimde yerine bulan hususların başında gelmekte ve sosyal bir olay olarak tüm bireylerin temel ilgi alanlarından bir olmaktadır. Bu anlamda yakın zamana kadar engellilik tıbbi/medikal sahada konumunu tayin eden disiplinlerin göze çarpan noktaları arasında yer almasına karşın; giderek sosyal bilimlerin, sosyal politikaların ilgi alanına giren sorunsallık vasfı taşıyan model olarak karşımıza çıkmaktadır.

Engelli bireyler, toplum içerisinde dezavantajlı kesim olarak nitelendirilmekte ve sürekli olarak sosyal yaşamın bütün alanlarında engellerle karşılaşmaktadırlar. Fakat engelli bireyin sosyal ve kültürel hayata katılması en doğal hakkıdır ve bu hak sosyal devlet anlayışını benimseyen ülkelerin en önemli bir kriteridir.

Engelli bireylere yönelik dışlama düşüncesinin önlenmesinde en etkili unsur, engellileri iş yaşamına sokmak ve onları üretken kılıcı istihdam ortamı sunmaktır. Bu bağlamda Avrupa'da engelli ayrımcılığı ve buna uygun bir şekilde geliştirilen yöntemler; hem Avrupa Birliği hem ülkeler düzeyinde öncelikli sosyal politika konuları arasında yer almaktadır. Engelli ayrımcılığı sorunu Avrupa Birliği sosyal politikasında her ülkenin kendisinin çözmesi gereken bir sorun olarak değerlendirilse de zamanla konunun önemi anlaşılmalı ve çözüm yollarına gidilmiştir.

Avrupa Birliği sosyal politikasında 1990'larda dezavantajlı kesimleri içeren etkin ve kapsamlı bir sistemin oluşturulması temel hedeflerden biri olmuştur. Birliğin aldığı kararlar ve uygulamalar sorunsuz değildir ve uygulamada ulusal düzeyde makul uyumlaştırma konusunda bazı sıkıntılar bulunmaktadır. Ayrıca devletlerarasında ön plana çıkan ayrımcılık farklılaşabilmekte ve bu da devletleri engelli ayrımcılığı noktasında ayrı düşürebilmektedir. Örneğin Fransa, Danimarka ve Belçika gibi ülkelerde daha çok etnik ayrımcılık gündemde yer almakta ve alınan tedbirler etnik ayrımcılığa odaklanmaktadır (Kolat, 2010: 238).

Türkiye'de engellilik konusunda yetersiz kurumlaşmanın tartışma götürmez bir gerçek olmasının yanında temel sorun; anlamlı bir sosyal politika ve bu argüman odağında bir engelliler politikasının eksikliğidir. Bu anlamda Avrupa Birliği'nin sosyal politika temelinde engelli ayrımcılığı oluşturma temelinde olması son

yıllarda Türk hukuk sistemini olumlu yönde etkilemektedir. Bu eksikliğin giderilmesi anlamında yayımlanan 5378 Sayılı Özürlü Kanunu ise, öncelikle bir politika argümanı olarak ele alınmalıdır.

Ülkemizdeki mevzuat düzeyindeki politikalar özel eğitim sisteminin uygulanması bakımından yetersiz gözükmemektedir. Ancak mevzuatın daha erken dönem olan erken çocuklukta başlayarak bütünleştirilmesi, Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı ile sistemsel çalışarak kurumlarla uyumlaştırılması ve sistem dışında eğitim alması gerekli olan engelli birey kalmayacak düzenlemeler yapılması gereklidir.

Ülkemizde Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi istihdam fırsatlarında eşitlik sağlanması ve engelli bireylerin istihdamını hedefleyen istihdam politikaları bulunmamaktadır. Genel bir ifadeyle işsizlikle mücadele maksatlı istihdam politikaları uygulanmaya çalışılmaktadır. Ancak günümüze gelinceye dek mevzuatta yer alan hükümlerin olmasına rağmen, bir politika olarak benimsenmemiş, sistemli bir şekilde uygulanmamıştır. Bu bağlamda engellilerin meslek ediniş ve çalışma yaşamına katılmaları önünde çok önemli sorunlar var olmaktadır. Bilhassa toplumun genelinde olumsuz tutumların olması, mesleği eğitim ve mesleki rehabilitasyon programları ve uygulamalarının engelli olmayanlara uygun yapıldığı için bu programların engellilere uygun olarak yeniden uyarlanması gereklidir.

Bu çalışmada engelli politikalarında Türkiye'deki ve Avrupa Birliği'ndeki kanuni düzenlemeler karşılaştırılarak, eksiklikler belirtmeye çalışılmıştır. Bu eksikliklerin iyileştirilmesiyle ilgili çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Karşılaştırma sonucunda edinilmiş olan bulgulara göre;

- ✓ Türkiye'deki ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerdeki kanun, yönetmelik ve genelge incelendiğinde karşıma çıkan tablo eşitlik ve engelli ayrımcılığında çok fazla eksiklik olmadığını tespitine varılmıştır. Türkiye'deki hukuki eksikliğin, engelli ayrımcılığını yasaklayıcı kanunların uygulamaya yansımaması nedeniyle ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.
- ✓ Türkiye'deki engelli uygulamalarda genelde fiziksel engelli bireylere yönelik yasal uygulamalar görüldükçe, Avrupa Birliği'nde yapılmış olan düzenlemelerde bütün engel türlerini içine aldığı gözlemlenmektedir.
- ✓ Türkiye'deki engelli turizmine baktığımızda yiyecek içecek işletmelerinde engellilere dair hizmetlerde Avrupa Birliği ülkelerindekilere göre oldukça yetersiz olduğu gerçeği karşıma çıkmaktadır. Ülkemize gelen engelli misafirler çoğunlukla hotelardan dışarı çıkmak istememeleri, bu anlamda tespit edilmiş olan önemli bir eksiktir.

Bu bulgulara yönelik geliştirilmiş öneriler aşağıda verilmektedir:

- ✓ Ülkemizdeki engelli dostu kanun, yönetmelikler daha geniş kapsamda ele alınmalıdır. Bedensel engellilerin harici görsel, işitsel, zihinsel engel türleri de dikkate alınarak yeni bir düzenlemeye gidilmesi gerekmektedir.
- ✓ Sosyal politikalar için uygulanacak tedbirler engelli eğitim hakkının eşitlik temelinde, ayrımcılığa gidilmeksizin yapılması için eğitim sisteminin bütünsel olarak her seviyede engelli bireyi kapsar şekilde desteklenmesi, engellilerin öncelikli olarak çocukların eğitimin ve bireyselleştirilmiş destekleyici önlemlerin, iletişim araç gereçleriyle, onların akademik ve sosyal alandaki gelişimini artırıcı ortamlarda sunulmasını kapsamalıdır.
- ✓ E-devlet hizmetinin bir gereği olarak, engellinin bu platforma erişebilmeleri ve sunulmuş olan hizmetlerden aktif yararlanıcı olması sağlanması gerekmektedir (Anaç, Candemir ve Yenilmez, 2010: 28).
- ✓ Engelliler için ulusal bir mesleki rehabilitasyon ve istihdam politikası belirlenmelidir. Program ve istatistiklerde dünyadaki örneklerine bakılarak Mesleki Rehabilitasyon veya İstihdam Yasası gibi bütünleştirilmiş tek mevzuat düzenlenmelidir.
- ✓ Türkiye, ayrıntılı olmamakla birlikte ulaşım konusunda genel mevzuatın yeterli olduğu görülmele birlikte uygulamaların bütünlüğünü sağlayacak mevzuata ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Buna binaen ülkemiz sosyal politika alanlarına engelsiz bir çevre oluşturma hedefini de dâhil etmelidir.
- ✓ Engelli bireylere sağlanacak hizmet ve destekler özel eğitim alanının temelinde planlanmalı ve özel eğitim ve rehabilitasyon hizmet programları da mümkün olan en erken evrede başlamalı ve bireylerin

ihtiyaçlarının, güçlü olduğu yönlerinin disiplinler arası çerçevede değerlendirilmesine dayanan kapsamlı rehabilitasyon hizmetleri sunmalıdır.

- ✓ Türkiye, ekonomik ve sosyal kalkınma stratejilerinin, işsizlikle mücadelenin kapsamına engellileri de dâhil etmelidir. Bu strateji ve programlar; engellilerin istihdam politikasına uygun, mesleki rehabilitasyonla birlikte, alında yetişmiş personelle, kapsayıcı, sistemli ve engel gruplarına uygun olarak gerçekleştirilmesini sağlamalıdır. Sosyal koruma tedbirlerine yönelen engellilik politikası ile aktif istihdama yönelik politikalar arasında denge sağlanması için birçok çalışma yapılmalıdır.
- ✓ Engellilerin evde bakım hizmetlerinin sürdürülebilirliği ana hedef olsa da tamamlayıcı kurumsal bakım hizmetlerine ihtiyaç duyulacaktır. Bu bağlamda yatılı ve gündüzlü bakım merkezlerine yönelik talep ve ihtiyaç, çevre şartlarını da dikkate alan bir anlayışla belirlenmelidir. Evde ve kurumda bakım modellerinde esnek geçişler sağlayan sosyal bakım modelleri oluşturulan politikalar benimsenmelidir.
- ✓ Engellilerin ulaşılabilirliği konusunda bazı kopuk uygulamalar gözlenmektedir. Bu sebeple, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının; öncelikli ulaşılabilirlik politikaların belirlenmesi ile mevzuatı ve uygulamayı değerlendirecek, dünya ülkelerindeki örnekleri ülkemize yansıtabilecek, ihtiyaçları belirleyecek, örnek proje ve uygulamalar yapacak, uygulayıcıların yanlış ve eksikliklerini belirleyecek, uygulamalarda bütünsellik ve tamamlayıcılığı sağlayacak, gerekli analizleri yapacak bir mekanizmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu çalışmanın sonucunda yapılan literatür taraması bulgularından en önemlisi Türkiye’de yapılan yasal düzenlemelerin kuruma/işletmeye yansımalarının sağlanması gerekmektedir. Yapılmış gözükmesi değil, uygulanabilirliğinin aktif hale getirilmesi önem arz etmektedir. Sosyal devlet olmanın en önemli gereği budur.

KAYNAKÇA

Abramovitz, J. B. (2003). *Social Welfare Policy*. New York: Published by Oxford University Press, Inc.198 Madison Avenue.

Açıkel, Y. (2010). “Hadisler ışığında Görme Engelliler ve Bazı Öneriler. *Süleyman Demirel Üniversitesi*(25).

Alest, E. (2007). *Disability in Italy*. Legal Concept: www.law.uiuc.edu/publications/cil&pj/archive/vol_24/issue_4/AlesArticle24-4.pdf, (17.02.2007), s.1 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 09.05.2016

Algan, B. (2007). *Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Alper, S. Ö. (2010). *Özürülüler Kanunu'nun Sosyal Model*. <http://www.berjournal.com/ozurlulerkanunu%E2%80%99n-sosyal-model-acisindan-degerlendirilmesi>. adresinden alındı. Erişim Tarihi: 30.04.2016.

Anaç, A., Candemir, C., & Yenilmez, M. (2010). *Europa 2002: Avrupa Birliği Web Erişebilirlik Kılavuzu*.

Ataman, H. V. (2007). *Uluslararası İnsan Hakları Belgelerinde Ayrımcılık*. Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayını.

Avrupa Birliği'nde Özürülüler Mevzuatı (2014). Özürülülük ve Özürülülerin Konumları ile ilgili Avrupa Birliği Politikaları: <http://tr.ettad.eu/understanding-disability/disability-legislation-in-the-eu> adresinden alındı. Erişim Tarihi: 10.05.2016

Aysoy, M. (2004). *Avrupa Birliği Sürecinde Özürülüler Politikası*. İstanbul: Açı Kitapları.

Başaran, S. (2007). Özürülülerin toplumsal bütünleşmesinde Yerel Yönetimlerin Önemi. *Sosyal Politikalar Dergisi*(2).

Baybora, D. (2006). Çalışma Hayatında Özürülülere Karşı Ayrımcılık. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 51. Kitap, s. 229-269. İstanbul.

Bayron, M., Chockshott, Z., & Ramkalawan, H. T. (2005). What Does Disability Mean for Medical Students? An Exploration of the Words Medical Students Associate With the Term Disability. *Medical Education*(39), 176-183.

Bell, M. (2008). Ayrımcılıkla Mücadele Direktiflerinin Uygulanması: Genel Modele Doğru mu? *79*(1), 1-15.

- Bozkurt, E. (2007). “İnsan Hakkı Olarak Sağlık Hakkı” *Sağlık Hukuku Kurultayı*. Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Buğra, A. (2005). Yoksulluk ve Sosyal Haklar. *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği Raporu*. içinde
- Bulut, N. (2009). *Sanayi devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar*. İstanbul: Oniki Levha Yayınları.
- Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği (2006). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/12/20111222-12.htm> adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 12.05.2016.
- Camkurt, M. (2013). 2022 sayılı Kanuna Göre Engelliliğin Tespiti ve Engelliliğe Dayalı Aylıkların Bağlanması İşlemleri. *Mali Çözüm Dergisi*(119).
- Çağlar, S. (2009). *Uluslar arası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Çeçen, A. (2000). *İnsan Hakları*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çınarlı, S. (2008). *Kamu Hizmetlerinin yürütülmesinde Engelli Hakları*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Dalbay, R. (2009). Özürlü Yakınlarının Engellilere Yönelik Sosyal Politikalara Yönelik Bilgi, Beklenti ve Memnuniyet Dereceleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi*.
- Devlet Personel Başkanlığı (2015).
- Disability Discrimination Act. (1995). 50.
- Eripek, S. (1998). *Özel Eğitim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Federal Ministry of Education and Research (2014). *Education in Germany*. içinde Almanya.
- Giritli, İ., Bilgen, P., & Akgüner, T. (1998). *İdare Hukuku I*. içinde İstanbul: Der Yayınları.
- Goffman, E. (1965). Stigma: Notes on The Management of Spoiled Identify. *Englewood Cliffs*.
- Göktaş, M. (2015). Başkasının Bakımına Muhtaç Ağır Engelli Çocuğu Bulunan Kadın Sigortalıların Emekliliği. *İş ve Hayat Dergisi*, 1(1).
- Gül, İ. (2006). Fiziksel Engellilerin Uluslararası Hukukta Korunması ve Uluslararası standartların İç Hukuka Yansımaları. *Yayınlanmış Doktora Tezi*. Marmara Üniversitesi.
- Güngör, F., & Güneş, G. (2011-2012, Ekim-Mart). Türkiye’de Değişen Özürlülük Politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*(3).
- Hasırcıoğlu, A. (2006). İşverenlerin Özürlü İstihdamına Yaklaşımı: Sakarya Örneği. *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- International Classification of Functioning, Disability and Health (2001). <http://www.who.int/classifications/icf/en/> adresinden alındı. Erişim Tarihi: 29.04.2016.
- İlter, E. (2008). İnsan Hakları Açısından Özürlü Kişilerin Hakları Sözleşmesi. *Öz-Veri Dergisi*, 1(4).
- İkinci Özürlüler Şurası (2005). *Yerel Yönetimler ve Özürlüler Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, (s. 136). Ankara.
- Joachim, W., & Jens, S. (2001). *Das Neue Schwerbehindertenrecht*. Baden: Nomos.
- Kanca, B., & Ertaş, Ç. (2014). *Engelli Turizmine İlişkin Yasal Düzenlemeler: Türkiye İle Avrupa Birliği Mevzuatlarının Karşılaştırılması*. Ankara: 15. Ulusal Turizm Kongresi Engelsiz Turizm, Bildiriler.
- Karçkay, K. (2008). *Toplumsal Bir Kimlik Olarak Özürlülük*. Ankara: Ataum Uzmanlık Ödevi.
- Karluk, R. (2005). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Keskin, D. (2009). *Onurlu İstihdam Koşulları*. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=144065> adresinden alındı. Erişim Tarihi: 05.05.2016.
- Kocaoğlu, Y. (2003). *Yaşlılık ve Özürlülük, Kurum İçi Rapor*. Ankara: T.C. Başbakanlık- Özürlüler İdaresi Başkanlığı.

- Kolat, S. (2010). *Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlüleri Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye'deki Yansımaları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.
- Kossens, M., Maab, M., & Steck, B. (2003). *Grundzüge des neuen Behindertenrechts*. München: C.H. Beck.
- Murat, S. (2009). Genel Olarak Özürlüleri Yönelik Çalışmalar ve İsmek Örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(56), 23.
- Engelli Ulaşılabilirliği Ders Notları (2009). Engelliler ve İstihdam. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Oliver, M. (1996). *Understanding Disability: From Theory to Practice*. New York: Palgrav Yayınları.
- Orhan, S. (2009). Engelliler ve İstihdam. *Engellilerin İstihdamını Arttırma Projesi Kitabı*. içinde Bölüm Yazarlığı Yayınları.
- Orhan, S. (2013). Türkiye'de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum analizi ve Öneriler). (35).
- Ozegep. (2014). <http://ozegep.meb.gov.tr>. Erişim tarihi: 12.05.2016
- Örgütü, D. S. (2011). *Dünya Engellilik Raporu*. <http://eyh.aile.gov.tr/data5480490c-369dc57170df34bd/Dunya%20Engellilik%20Raporu%20Yonetici%20Ozeti.pdf>; adresinden alındı. Erişim Tarihi: 01.05.2016.
- Özgökçeler, S. (2006). Sosyal dışlanma Sorunsalı ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi. 213-232. Uludağ Üniversitesi.
- Özgökçeler, S., & Alper, Y. (2011). “Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi.”<http://www.berjournal.com/ozurlulerkanunu%E2%80%99nun-sosyal-model-acisindan-değerlendirilmesi>. adresinden alındı. Erişim Tarihi: 29.04.2016.
- Öztürk, M. (2009). *Türkiye'de Engelli Gerçeği*. İstanbul: Müsiad Cep Kitapları Yayınları.
- Özürlüler İçin Engelsiz Avrupa Tebliği (2000).
- Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat (2008).Ankara: Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- Özürlüleri Sunulan Hizmetlerin Etkinleştirilmesi Çalışma Grubu Raporu(2015) Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- Özürlüler Araştırması (2004) Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı Matbaası.
- Özürlüler İçin Vergi Rehberi (2006). http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/yayinlar/ozurluler_icin_vergi.html Erişim Tarihi: 12.05.2016.
- Patır, Ç. (2012). Özürlülük Olgusunun Tarihsek sürecinde 1980 sonrası söylem ve Politikaların Küreselleşme Ortamında Hayata Geçirilebilirliği Üzerine Bir Araştırma: Türkiye Örneği. *Atılım Üniversitesi*.
- Resmi Gazete (2013). Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan EngelliBireylere Yönelik İbarelerin Değerştirilmesi AmacıylaBazı Kanun Ve Kanun Hükmünde KararnamelerdeDeğerşiklik Yapılmasına Dair Kanun03.05.2013/28636 Erişim Tarihi: 12.05.2016.
- Schmidt, M. (2006). *Das Arbeitsrecht der Europaischen Gemenischaft*. Nomos.
- Secord, P. (1964). *Social Psychology*. New York: McGraw-Hill Company.
- Seyyar, A. (2000). Uluslararası Boyutuyla Özürlüler Kota Sistemi. *Kamu İş Dergisi*, 6(1).
- Seyyar, A. (2001). *Sosyal Siyaset Açısından Özürlüler Politikası*. İstanbul: Türdev Yayınları.
- Seyyar, A. (2003). Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele. *Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği*, 1(1).
- Seyyar, A. (2006). *Özürlüleri Adanmış Sosyal Politika Yazıları*. Sakarya: Adapazarı B.Ş.B. Yayınları.
- Seyyar, A. (2007). *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri*. Sakarya: Değerişim Yayınları.
- Seyyar, A. (2008). Dünden Bugüne Özürlülerin Yaşama Hakkı. *Yaşama Sevinci Dergisi*, 9(103).
- Seyyar, A. (2008). Sosyal Siyaset ekseninde Yeel Özürlüler Politikası (Özürlü dostu Yerel sosyal Politikalar). *Yerel Siyaset Dergisi*(27).

- Seyyar, A. (2015). *Dünya'da ve Türkiye'de Engelli Dostu Sosyal Politikalar*. Sakarya: Rağbet Yayınları.
- Sheppard, C. (2001). Grounds of discrimination: Towards an Inclusive and Contextual Approach. *The Canada Bar Review*, 80(3), 911-15.
- Subaşıoğlu, F. (2008). Üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinin Engellilik Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma. *Bilgi Dünyası Dergisi*, 2(9).
- Social Services Act. (2001). SFS- 2001:453: www.sweden.gov.se adresinden alındı. Erişim Tarihi: 09.05.2016.
- Şahin, H. (2005, Mayıs-Haziran). Engellilik: Sağlık Çalışanlarının ve Tıp Eğitiminin Bakış Açısı Nedir? *Toplum ve Hekim*(3), 219-228.
- Uşan. (2003). Mesleki Eğitim ve İstihdam. (15).
- Uşan. (2004). Kamu ve Özel Sektör Açısından Özürlü İşçi İstihdamı. *Öz-Veri Dergisi*, 1(2), 218-256.
- Uşan, M. F. (2000). “Özürlüler de İnsan: Özürlülere de İnsan Hakları” *Türkiye’de İnsan Hakları*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Vanhala, L. (2006). Fighting Discrimination Through Litigation In The UK: The Social Model Of Disability And The EU Anti-Discrimination Directive. *Disability & Society*, 5(21), 551-565.
- Vural, S., & Yücesoy, Ş. (tarih yok). Türkiye’de Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Hizmetlerin Yasal Yapılanmasında Avrupa Birliği’ne Uyum Çabalarının Yansımaları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 143.
- Yıldız, O. (2003). Avrupa Birliği'nin Genişlemesi ve Türkiye AB İlişkileri. *Türkiye-AB Sendikal Koordinasyon Komisyon Yayını*, 5(2), 28.